

Kirkko, lapset ja sisällissota

Sisällissota toi väkivallan ja kuoleman lasten elämään. Kuolema oli ollut tuttu vieras työläisperheissä jo ennen synkkää kevättä ja kesää 1918. Tavallista oli, että perheen lapsia oli kuollut jo ensimmäisellä ikävuodella. Omassa pihapiirissä oli orpoja, isättömiä tai äidittömiä lapsia. Vuonna 1918 kuolema tuli kuitenkin uudella tavalla lasten elämään. Äidit ja lapset jäivät sodan jalkoihin, kun isoisät, isät ja veljet lähtivät sotaan. Kotiin jääneille jäi pelko omaisten kohtalosta. Poikkeuksellinen tilanne toi koteihin tarkastuskäyntejä sekä vangitsemisia. Esimerkiksi Tampereella käytiin kaduilla taisteluita, joita lapset seurasivat kodin ikkunoista.¹ Kuolleita ihmisiä ja eläimiä näkyi kaupungin kaduilla. Eräs äiti kuvaili lasten suhtautumista sotaan toteamalla, että lapsetkin ovat jo tottuneet niin ruumiita näkemään, etteivät pidä sitä minään.² Tamperelainen rehtori Kaarlo Tiililä on kuvannut kaupungin ankeita näkymiä:

Sitten menin Kimmon kera hautuumaalle katsomaan sinne kasattua ruumispinoa. Näky oli aivan kauhea: punakaartilaisia makasi toinen toisensa päällä pinossa ja ristissä rastissa, alastomia ja silpoutuneita seassa, nuoria ja vanhoja, joukossa naisiakin, ehkä noin 100 metrin mitalta. Täytyy syvästi valittaa, että tätä näkyä on näin monta päivää pidetty esillä; synnä kai on työvoimien puute.³

Lapsia ja nuoria oli mukana taistelevissa joukoissa sekä punaisten että valkoisten puolella. Alle 15-vuotiaita otettiin vangiksi, teloitettiin ja kuoli vankileireillä. Lapsia oli joutunut vankileireille vanhempiensa mukana. Olot leireillä olivat järkyttävät aikuisille, joten on selvä, että pienten lasten elinmahdollisuudet olivat niillä katastrofaaliset. Vankileireillä syntyi lapsia ja kuoli lapsia. Sodan aikana ja sen jälkeen nuorimpia eli alle 10-vuotiaita kuoli erityisesti sodan mukanaan tuomiin sairauksiin.

Surujuhlat ja hautajaissaatot toivat sodan julmat seuraukset kaupunkilaisten silmien eteen. Tamperelaiset ehtivät keväällä 1918 muutaman kuukauden kuluessa nähdä sekä punaisten että valkoisten hautajaiskulkueita. Huhtikuusta lähtien sankarihautajaiset ja kiitosjumalanpalvelukset yhdistivät valkoisen kansan ja antoivat papistolle roolin valkoisen kansan lohduttajana kuten Kaarlo Tiililä on päiväkirjassaan kuvannut:

1 *Tammerkoski* 1968. Lehdessä on kirjoitussarja, jossa muistellaan 50 vuoden takaisia taisteluita Tampereella; ks. myös *Peltonen* 2003, 102–137.

2 Kaarlo Tiililän päiväkirja 1918. Tampereen yliopisto, Historiatieteen ja filosofian laitos.

3 Kaarlo Tiililän päiväkirja 11.4.1918.

K:lo 1 kokoontui Kauppatorille suurenmoinen hautajaissaatto, josta sitten sotaväen musiikin ja -joukkojen perässä marssittiin loppumattomana kulkueena hautausmaalle. Porvarillinen ulkoilmakulkue Tampereella, sosialistit nurkissa pakoillen: sehän on olojen muutoksen huippu täällä! Ja kesken kaiken levitettiin tietoa, että myöskin Turku on valloitettu. – – Pitkä hauta on heti kappelin vieressä. Musiikin soidessa ja laulukuorien laulaessa kannettiin siihen kappelin hautaholvista arkku toisensa perästä. Prov. Valli piti hautajaispuheen ja joukko pappeja toimitti siunauksen heittäen maata kunkin arkun päälle. Monella oli aivan yksink. valkoinen arkku, sillä nyt lienee mahdotonta saada parempia Sitten luki kukin pappi raamatunlauseen. Valtuuston puolesta puhui E. Ahlman. Pian tuli minunkin vuoroni. Ponnistaen ääntäni sain heti tuon suuren kuulijakunnan mukaani. Esityksessäni sanottiin olleen odottamatonta voimaa.⁴

Punaisten perheissä oli tässä vaiheessa ahdistus suuri, kun omaisten kohtalosta ei ollut tietoa. Äidit kulkivat lapsineen tutkimassa ruumisröykkiöitä. Kuvaukset ovat lohduttomia, kun omaisia yritetään tunnistaa kankaankappaleista ja repeytyneistä vaatteista. Punaisten puolella ei ollut oikeutta suruun ja muistoon, kun siunaaminen ja hautapaikatkin aiheuttivat ristiriitoja. Kuolleita punaisia oli haudattu tilapäishautoihin. Senaatti antoi määräyksen 14.8.1918. että näin haudattuja sai viranomaisten valvonnalla siirtää yleisiin hautausmaihin ja niissä siunata. Tilapäiset haudat oli myös siunattava ja aiddattava.⁵ Monen lapsen elämään sisällissota jätti pysyvän arven, kun lähes 15 000 vuosina 1903–1918 syntynyttä lasta ja nuorta menetti sodassa ja sen jälkiselvittelyissä isänsä. Elintarviketilanne oli vuosina 1917–1918 useimmilla paikkakunnilla huono. Näälkä ja kylmä koituivat erityisesti aivan pienten lasten kohtaloksi.

Jo ennen sisällissodan loppua oli selvää, että sodassa surmansa saaneiden perheet tulivat tarvitsemaan yhteiskunnan apua. Kesällä ja syksyllä 1918 turvattomia ja huoltajaa vailla olevia lapsia arvioitiin Suomessa olevan jopa 25 000, kun vangittujen lapset lue-taan mukaan. Punaisten perheet olivat köyhiä ja perheen huoltajan kuolema tai vankina olo merkitsi näille perheille myös taloudellista katastrofia. Porvoon piispa Jaakko Gummerus kirjoitti sisällissodan jälkeen, että kapinan seurauksien lieventämisessä on kristillisellä rakkaudella, jota kirkko on kutsuttu elähdyttämään, mitä laajin työala.⁶ Miten seurakunnat, papisto ja kristilliset järjestöt toteuttivat tätä tehtävää? Mitä teitä kristillinen armeliaisuus ja kansalaisten hyvä tahto tulivat sodassa kärsineiden lasten elämään vuonna 1918?

On kasvatettava kokonaan uusi sukupolvi

Sisällissodan aikana ja välittömästi sodan jälkeen etsittiin syyllisiä ja mietittiin, mikä kansan kasvatuksessa oli voinut epäonnistua näin täydellisesti. Teologeista Antti J. Pietilä ja Paavo Virkkunen kirjasivat sotakuukausina tuntojaan ja julkaisivat mietteensä kirjana pian sodan päättymisen jälkeen. Sekä Pietilä että Virkkunen puuttuivat kirjoituksissaan lasten ja nuorten kasvatukseen uudessa itsenäisessä Suomessa. Lapset piti pelastaa isänmaalle.⁷

4 *Kaarlo Tiililän päiväkirja* 16.4.1918.

5 *Kertomus Suomen Evankelis-luterilaisen kirkon tilasta* 1918–1922.

6 *Gummerus* 1922.

7 Ks. *Veikkola* 2006; 679–684; *Pietilä* 1918 b; Paavo Virkkunen (1874–1965) oli merkittävä kirkollinen ja poliit-

Antti J. Pietilä asetti tavoitteeksi kokonaan uuden sukupolven kasvattamisen. Hän oli sotakuukausina kirjeenvaihdossa tamperelaisen papin, myöhemmin tuomiorovasti K. H. Seppälän kanssa.⁸ Maaliskuussa Pietilä loi synkän kuvan suomalaisesta nuorisosta, joka oli hänen näkemyksensä mukaan myrkytetty ainakin 20–30 ikävuosien välillä sekä yhteiskunnallisesti että uskonnollisesti:

Olen juuri lähdössä Pappisliiton järjestämään pieneen kokoukseen, jossa on määrä neuvotella kirkon työstä tämän levottoman ajan jälkeen. Oma ajatukseni on yksinkertaisesti tämä: evankeliumia, puhdasta evankeliumia, niin mutkattomissa muodoissa kuin mahdollista. Esim. sosiaalinen kristillisyyden sanan varsinaisessa merkityksessä on nyt juuri vain pahasta. Sen sijaan nuorisotyöhön aina lasten opetusta myöten on pantava mitä suurinta huolta.⁹

Lasten kasvatuksen tärkeys tuli selvästi esiin Paavo Virkkusen kirjoituksessa, jossa hän rakentaa uutta Suomea. Virkkusen sanoin varjeleva ja kasvattava työ oli suunnattava erityisesti lapsiin ja nuoriin:

Raskaalla mielellä ajattelee ensikädessä niitä lapsia, joiden saattaa sanoa syntyneen kirjaimellisesti ”vihan lapsiksi”, niitä, jotka syntymisestään saakka ovat hengittäneet villiä sosiaaliminimistä kiihkoisaa ilmastoja. Nämä lapset, jotka varhaisista vuosistaan ovat oppineet kiroilemaan ja herjaamaan, joihin luokkavihan idut ovat istutetut jo äidinmaidossa, nämä lapset ja nuoret kysyvät rakkauden hellää huomiota niiltä, joiden pitäisi heihin uurruttaa myönteisiä, nostavia elämähanteita.¹⁰

Pietilä ja Virkkunen eivät puuttuneet lasten aineelliseen hätään eivätkä pohtineet kirjoituksissaan juurikaan sosiaalisia kysymyksiä. Lapsia ja nuoria pitäisi kasvattaa ja Virkkusen sanoin kansalaissodan jälkiaika voisi kasvatuksen alalla muodostua kevät-kylvöjen ajaksi.

Ensiapu – orpoja ja turvattomia lapsia pelastamaan

Lasten aineellinen hätä, nälkä ja kylmä laittoivat kuitenkin auttajat liikkeelle välittömästi sodan päätyttyä, ja valtiolta ryhtyi organisoimaan avustustyötä. Alkuvaiheessa avustuksia jakoivat sekä sosiaalishallitus että kouluhallitus. Vastuu sotaorpojen huollosta tuli kuitenkin sosiaalishallituksen tehtäväksi, ja se kutsui mukaan työhön sekä kuntia, yhdistyksiä ja yksityishenkilöitä. Seurakunnat saivat sosiaalishallitukselta tehtävän ryhtyä tilastoimaan sodan seurauksena orvoiksi jääneitä alle 15-vuotiaita. Tilastointia varten sosiaalishallitus oli laatinut kysely/tiedustelulomakkeen. Tietojen saaminen

tinen vaikuttaja. Hän oli toiminut ennen itsenäistymistä kansanedustajana (suomal. puolue, Kokoomus), vuodesta 1918 eduskunnan puhemies, rehtori ja kirkkoherra ks. *Virkkunen* 2001.

⁸ *Seppälä* 1958, 146–154.

⁹ TKA K. H. Seppälän arkisto Antti J. Pietilä K. H. Seppälälle Tampereelle 11.3.1918.

¹⁰ *Virkkunen* 1918, 58–59. Virkkunen joutui eduskunnassa luovimaan oppivelvollisuuslain käsittelyssä, ja ehdotti v. 1920 käsiteltävänä olevaa ehdotusta hylättäväksi ja uuden laatimista. Kysymys oli erityisesti kansakoulun kustannuksista. välillä lain siirtämistä yli vaalien. Oppivelvollisuuslaista käytiin eduskunnassa pitkä taistelu 1918–1920: Ks. *Arola* 2003, 145–167.

seurakunnista osoittautui vaikeaksi. Tilanne toukokuussa oli vielä sekava ja monilla paikkakunnilla ei vielä tällöin ollut tietoja sodassa mukana olleiden kohtaloista.¹¹

Papisto ja seurakunnat saivat aikaa selvitysten tekemiseen puolitoista kuukautta, sillä tiedot piti lähettää sosiaalihuoltoon heinäkuun 1918 alkuun mennessä. Seurakunnissa oli vaikeuksia selvitystyössä, koska sodassa mukana olleiden kohtaloista ei saapunut heti tietoja. Kesällä ja alkusyksyllä 1918 oli vankileireillä vielä kymmeniä tuhansia ihmisiä. Esimerkiksi Tampereella kirkkoherranvirasto ilmoitti orpojen määräksi 383, mutta köyhäinhoidon johtajan mukaan orpoja oli noin 500.¹² Pienissä seurakunnissa pakollisen tilastotyön johdosta papisto oli selvillä perheiden tilanteesta. Se antoi mahdollisuuden olla mukana avustustyössä ja sen organisoinnissa, mikäli oli tahtoa ja voimia.

Sosiaalihuolto ja kouluhuolto ryhtyivät kesällä antamaan valtionapua järjestöille ja yhdistyksille, jotka perustivat vastaanottokoteja ja lastenkoteja sodan turvattomille lapsille lähinnä punaorvoille. Senaatti myönsi ensimmäisen avustuserän toukokuussa. Sotaorpojen huollossa noudatettavien periaatteiden laatimista varten senaatti nimitti sosiaalihuollon esityksestä toukokuun alussa komitean suunnittelemaan orpojen huoltoa. Se nimettiin *Vuoden 1918 kapinan aiheuttamain turvatonten lasten huoltokomiteaksi*.¹³ Käytännön huoltotyötä oli tehtävä kentällä, samaan aikaan kun periaatteita luotiin komiteassa. Komiteassa oli mukana Suomen sen hetkinen paras koulu- ja sosiaalialan asiantuntemus. Komitean työ valmistui vasta keväällä 1919, kun avustustyötä oli tehty jo vuosi.

Kristilliset järjestöt ja yhdistykset tulivat mukaan orpojen avustustyöhön varhaisessa vaiheessa. Helsingissä oli sanomalehdissä kuulutettu koolle kokous vain muutama päivä Helsingin valtauksen jälkeen. Kokouksen tarkoitus oli organisoida avustustyötä. Kokouksessa johti puhetta Sörnäisten suomalaisen seurakunnan kappalainen, myöhemmin kirkkoherra K. V. Hurmerinta (1870–1941), joka oli myös Kotikasvatusyhdistyksen puheenjohtaja. Kotikasvatusyhdistys oli ensimmäisiä yhdistyksiä, jotka lähtivät tekemään työtä sodassa kärsineiden perheiden hyväksi. Kotikasvatusyhdistyksen sihteerinä toimi tällöin opettaja Vilho Reima.¹⁴

K. V. Hurmerinnan työkenttä Sörnäisissä vaikutti aktiivisuuteen punaorpojen ja leskien auttamiseksi. Omassa seurakunnassaan hän oli lähellä työläisperheiden elämää ja vaikeuksia. Helsingin kokouksessa oli mukana monia henkilöitä, joita yhdisti tarve tehdä jotakin lasten hyväksi. Tällöin perustettiin yleinen apukomitea, jonka tarkoitus oli tukea ja avustaa jo olemassa olevia hyväntekeväisyysjärjestöjä organisoimalla rahan- ja ruokatarvikkeiden keruuta. Mukana oli edustajia muun muassa Kaupunkilähetyksestä, Pelastusarmeijasta ja Valkonauhasta. Heti alkuvaiheessa työmuodosta päätettiin, että tavoitteena oli ainoastaan ensiavun jakaminen.

Helsingin malli toimi pian myös muilla paikkakunnilla. Yksityishenkilöt tai joku paikallisista yhdistyksistä kutsui koolle yleensä kristillisiä yhdistyksiä ja naisyhdistyksiä kokoukseen, jossa muodostettiin yhdistysten yhteinen avustuskomitea. Tampereelle

11 Suomen sotaorvot. Selonteko viranomaisten toimenpiteistä. *Sosiaalinen aikakauskirja* 5 & 6 1919.

12 Esim. Kaarninen 2008.

13 *Komiteanmietintö* 1919:11. V. 1918 kapinan aiheuttamain turvatonten lasten huoltamisesta.

14 *Helsingin Sanomat* 18.4.1918; *Kotimaa* 23.4.1918.

perustettiin lastensuojelukeskus keväällä 1919. Siinä olivat mukana muun muassa Tampereen Naisyhdistys, NNKY, Valkonauha sekä Tampereen Vapaaseurakunta, yhteensä 20 yhdistystä. Lisäksi Tampereelle perustettiin vuosina 1919–1920 useita yksityisiä lastenkoteja. Tampereen NNKY perusti Kuuselan lastenkodin, jossa punanorpoja hoidettiin vuosina 1919–1928. Kirkkoherra Heimo Pätiälän Nokialle perustama Osakeyhtiö Orpokoti Siunauksela laajensi toimintaansa Tampereelle, kun vuonna 1920 aloitti toiminnan Siunaukselan Kalliolan lastenkoti. Tampereen Vapaaseurakunnan lastenkoti Toivontupa aloitti toiminnan niin ikään vuonna 1919.¹⁵

Avustusten jakaminen on kirvoittanut monet siitä osalliseksi tulleet muistelemaan auttajien työtä. Esimerkiksi Martta Salmela (myöh. Salmela-Järvinen) antoi 40 vuotta myöhemmin kriittisen kuvauksen avustuskäytännöstä, kun hän yritti saada ruokaa nälkäisille lapsilleen toukokuun alussa 1918. Hänen miehensä oli vankileirillä. Martta Salmela oli kierrellyt Helsingin ympäristön taloissa yrittäen ostaa syötävää puutarhuureilta ja maatiloilta. Päivän kierros oli tuottanut kaksi kappaa punajuuria, jotka riittivät perheelle silakoiden höysteenä viikoksi. Hän meni lopulta monien muiden naisten tavoin jonottamaan ruoka-apua Kaupunkilähetyksestä. Hän odotti useina aamuina tuntikausia, mutta edellä oli niin monia avunpyytäjiä, ettei hän ehtinyt saada mitään. Eräänä aamuna Salmela saapui Kaupunkilähetyksen oven taakse jo puoli viideltä. Kello yhdeksään mennessä paikalle oli saapunut jo lähes satapäinen joukko palelevia ja nälkäisiä perheenäitejä, joilla oli kotona lapsia ruokaa odottamassa. Salmelaa loukkasi erityisesti puhe, jonka hän joutui kuulemaan ennen sisään pääsyä. Oven avannut pappi nuhteli naiset kertomalla, miten syntisiä ja raadollisia nämä olivat. Martta Salmela pysyi paikallaan vain ajateltuaan lastensa nälkää. Toimistoon päästyään hän antoi henkilötiedot ja osoitteensa. Kaupunkilähetyksen työntekijät lupasivat, että kotiin tullaan katsomaan perheen tilannetta. Apua ei tullut. Salmela kääntyi suoraan kirkkoherra Hurmerinnan puoleen ja ilmoitti, että apua on saatava pian tai joku voi tulla korjaamaan ruumiit pois. Hurmerinta vei tiedon eteenpäin ja kun Salmela oli päässyt kotiin, oli seurakunnasta tullut katsoman diakonissa perheen tilannetta.¹⁶

Seurakunnat toimivat eri paikkakunnilla eri tavoin punaisten ja muiden hätäkärsivien perheiden parissa. Käytännön avustustyö ei kuulunut seurakuntien varsinaisiin tehtäviin, mutta seurakuntien työntekijät toimivat yhdistyksissä, joiden kautta avustuksia kanavoitiin. Esimerkiksi Tampereella paikkakunnan papistolla oli kiinteät suhteet yhdistyksiin kuten Tampereen Kaupunkilähetykseen ja Nuorten Miesten Kristilliseen Yhdistykseen. Seurakunnan papit olivat mukana yhdistysten johtoelimissä. K. H. Seppälä toimitti Tampereen Kaupunkilähetyksen *Sunnuntaitervehdys*-lehteä. Vuonna 1918 lehti raportoi Kaupunkilähetyksen toimista lasten avustamiseksi, mutta enemmän huomiota se antoi työlle punavankien keskuudessa.¹⁷

15 Kaarninen 1985, 33–38.

16 Salmela-Järvinen 1966, 150

17 *Sunnuntaitervehdys* 1918.

Leppymättömyyden epäisänmaallisuus

Kristillinen rakkaus, anteeksianto, huoli vihan ja katkeruuden jatkumisesta sekä kasvatustyö ovat teemoja, joita Antti J. Pietilä käsittelee kesällä 1918 ilmestyneessä kirjasessaan *Kirkko ja vallankumous*. Samoja kysymyksiä Pietilä pohdiskeli jo kirjeissään K. H. Sepälälle. Pietilän mukaan tärkeintä oli tässä vaiheessa uskonnollisen perussuhteen hoitaminen sekä yhteiskunnallisen rauhan ja järjestyksen palauttaminen. Kirkon työ piti suunnata evankelioimiseen ja sielunhoitoon. Pietilä oli selvillä lasten ja nuorten sekä yleensäkin punaisten perheiden vaikeasta tilanteesta, mutta avustustyössä piti sovittaa yhteen hengellinen ja maallinen toiminta. Sotaorvot, nuoret rikolliset kuten vangit ja muut langenneet piti kasvattaa ja ohjata uudelle tielle. Pietilä ymmärsi köyhyyden, jossa muun muassa punaisten perheet elivät, ja hän oli huolissaan, mitä lapsille tällaisissa oloissa tapahtui, mutta hän oli enemmän huolissaan sielusta kuin ruumiista.

Kotimaassa alkoi myös kirjoittelu hätääkärsivien lasten auttamiseksi. Lehdessä korostettiin, miten tärkeää on ryhtyä parantamaan ”verta vuotavia haavoja.”¹⁸ Kotimaan kirjoituksissa toistettiin usein, että vanhempien rikkomuksista ei pidä rangasta lapsia. Vanhempien syyllisyys kuitenkin muistetaan toistuvasti mainita:

Mutta on orpoja, tuhansittain, joilla ei ole äitiä enää elossa tai äiti on vankileirissä virumassa ja odottamassa oman ajattelemattomuutensa tai tunnottomuutensa seurauksia. Tiedän autioita punaisia taloja, joissa lapset ovat oman onnensa nojassa tai naapurien hoidossa. Tiedän koteja, joissa pienten orpojen on täytynyt lähteä kerjäämään. Tuhansia pieniä irtolaisia on liikkeellä.¹⁹

Kirjoituksissa vedottiin lukijoiden tunteisiin ja maalailtiin lasten olosuhteita synkin sävyin: ”Ei ollut lasten syy, että isät olivat olleet ryöväreiden ja murhamiesten joukossa. Ei ollut lasten syy, että he olivat vaalijaa vailla.” Lapset tarvitsivat rakkautta ja huolenpitoa, mutta omissa kodeissaan heidän ei katsottu voivan tulla vanhempien rakkaudesta osallisiksi. Isät olivat kuolleina tai leireillä. Jos äidit eivät olleet vankeina, pidettiin heitä kyvyttöminä hoitamaan ja kasvattamaan lapsiaan.²⁰

Pietilä, kuten Kotimaan kirjoittajat korostivat katkeruuden synnyttävän kapinamieltä, koska kurjuudessa elävät eivät tunteneet velvollisuutta kansaa ja yhteiskuntaa kohtaan. Pietilä maalaili synkin värein Suomen tulevaisuutta, jos entisten punakaartilaisien naiset, lapset ja vanhukset tylyin sanoin käännytettäisiin pois ovilta, ja puuttees- sa olevilta miehiltä kiellettäisiin työ. Avun tarpeessa olevien heitteille jättö, merkitsi anarkismin ja vallankumousliikkeen jatkuvuutta. Tällainen ajattelutapa ei ollut kristillistä, taloudellista eikä isänmaallista. Pietilä opetti, miten paha pitää voittaa hyvällä ja vihollista rakastaa. Leppymättömyydellä oli huonot taloudelliset seuraukset. Leppymättömyys oli epäisänmaallista.²¹

18 *Ruuth* 1949, 159. Kotimaa käsittelee lukuisissa kirjoituksissaan orpojen asemaa, mutta se kiinnitti huomion vielä paljon enemmän vangittuina oleviin punakaartilaisiin ja näiden keskuudessa tehtyyn kasvatustyöhön; Ks. *Kena* 1979.

19 *Kotimaa* 9.7.1918: Turvattomat lapset; *Kotimaa* 23.7.1918: Lapsista huolta pitämään Kotimaa 20.9.1918: Eräs tärkeä näkökohta seurakunnallisessa kasvatustyössä; *Kotimaa* 16.8: Kouluvuoden alkaessa.

20 *Köyhäinhuoltolehti* 1918.

21 *Pietilä* 1918 b.

Punaiset äidit – uhka isänmaalle

Punaisten äitien rakkauden voimaan ei enää uskottu tai luotettu. Kotimaan, mutta myös esimerkiksi Köyhäinhoitolehden kirjoittajat näkivät ”punaiset äidit” eli punalesket yhteiskunnallisena vaaratekijänä, joilta lapset piti pelastaa. Tunnetuin näistä naisiin kohdistuneista syytöksistä ja purkauksista lienee huhtikuun alussa 1918 Keskisuomalaisessa ilmestynyt Ilmari Kiannon kirjoitus, jossa hän luonnehti punakaartilaiden naisia susinartuiksi ja vieläpä naarastiikereiksi.²²

Lasten pelastusoperaatioon tarvittiin erityisesti kristillisiä naisjärjestöjä ja hurskaita kansakoulunopettajia. Työssä tarvittiin kirjallisuutta ja esitelmää, mutta raamattu oli paras kurssikirja. Kirjoituksissa uskottiin, että oikealla kasvatuksella ja hoidolla lapset voitiin pelastaa, joskin siinä tarvittiin paljon työtä ja rakkautta:

Naisten panos on tärkeä, koska tiedämme, miten paljon työläisäitien joukossa on katkeruutta ja jotka jo rintamaidosta asti ruokkivat lapsia katkeruuteen, porvari- ja luokkavihaan. Ja me tiedämme myös, mikä on sen polven henkinen ja hengellinen terveys, joka on lapsuudesta asti saanut rauhassa tällaista ruokaa nauttia. Kirouksen kylvöstä ei voi muuta kasvaa kuin kirousta. Tämän tuhon kylvöstä on paljon työtä naisillemmekin.²³

Jos lapset jätettiin omiin koteihinsa omien äitien hoitoon, olisi se sama kuin lasten heitteille jättö, mikä merkitsi uhkaa isänmaalle. Kotimaa kirjoitti, että elleivät lapset saisi rakkautta ja huolenpitoa, sodan iskemät haavat eivät paranisi vaan pahenisivat ja ”meitä ei sitten enää pelasta mikään, ei parhainkaan hallitusmuoto, eivät etevimmänkään yhteiskuntaohjelmat.”²⁴

Aluksi sodan jälkeen suunniteltiin, että orpoja kasvatettaisiin nimenomaan heitä varten perustetuissa laitoksissa, joita muun muassa kristilliset järjestöt ylläpitäisivät. Orpoja piti rakastaa ja ohjata, ja hyvyys ja rakkaus tuli siitä, että hyväntekijöiden velvollisuus oli ottaa lapset pois omista kodeistaan, äideiltään ja näin lapsille voitiin antaa uusi elämä.²⁵ Kristillisiä orpokoteja, joissa lapset saisivat kristillisen kasvatuksen, pidettiin luontevana hoitomuotona. Vielä kesällä 1918 ajateltiin laitoshoidtoa, mutta marras-joulukuussa sosiaalivaltiossa kypsyi laajamittainen suunnitelma punaorpojen sijoittamiseksi Etelä- ja Itä-Suomesta Pohjanmaalle hyviin, valkoisiin, kristillisiin, heränneisiin koteihin.²⁶ Orvot haluttiin erottaa huonoista äideistään ja lähettää tervehkeisiin koteihin. Pohjanmaalla oli elintarvikkeitaakin saatavana paremmin kuin etelän kauhungeissa ja Itä-Suomessa.

Lasten siirrot tai oikeammin lasten siirtojen laajamittainen suunnittelu ei ollut yksinomaan suomalainen keksintö, vaan siirtoja toimeen pantiin ensimmäisen maailmansodan jälkeisessä tilanteessa Euroopassa laajemminkin. Lapset olivat menettäneet isänsä ja heidät oltiin valmiita erottamaan myös äideistään. Sosiaalivaltio värväsi

²² Lintunen 2007, 149–150.

²³ Kotimaa 9.7.1918, Turvattomat lapset.

²⁴ Kotimaa 9.7.1918, Turvattomat lapset.

²⁵ Kotimaa 23.7.1918, Lapsista huolta pitämään; 6.8.1918, Orpojen puolesta.

²⁶ Siirtokysymykseen vaikutti monet tekijät, muun muassa se, että laitoshoidto oli kalliimpaa, monissa kuntien lastenkodeissa ja vastaanottokodeissa lapsilla oli huonot olot, lisäksi sijoitushoidto oli tavanomaisin turvattomiin lapsiin sovellettu hoitomuoto.

Pohjanmaalta niin sanottuja paikallisasiamiehiä etsimään sijaiskoteja punaisten orvoille. Paikallisasiamiehet valittiin huolellisesti ja sopivia olivat seurakuntien papit, pappien puoliset, kansakoulunopettajat ja diakonissat. Pohjanmaalla ja Savossa punaorpoja oli 40 kunnassa, joissa 13 paikallisasiamiehenä oli seurakunnan kirkkoherra tai joku papeista. Kaiken kaikkiaan Pohjanmaalla seurakuntien rooli oli suuri punaorpokysymyksen hoidossa, ja punaorpojen asiat tulivat papistolle tutuksi, kun he kävivät tarkastuskäynneillä orpojen hoitopaikoissa. Punaorpojen sijoittaminen Pohjanmaalle ei kuitenkaan toteutunut suunnitellussa laajuudessaan. Enemmistö punaorvoista jäi omien äitiensä luokse.

Orpojen pelastajat

Naiset ottivat kutsun vastaan ja lähtivät innolla ja tarmolla pelastamaan orpoja.²⁷ Kristillisistä järjestöistä Suomen Nuorten Naisten Kristillinen Yhdistys tuli näkyvästi mukaan punaorpojen huoltotyöhön. Sosiaalivaltio otti pääjohtokuntaan yhteyttä marskalkissa 1918 ja tiedotti valtionapujärjestelmästä. Pääjohtokunta käsittelee joulukuussa 1918 punaorpokysymystä ja päätti, että NNKY-liike tulisi mukaan punaorpojen huoltotyöhön, ja tällöin jo Viipurin yhdistys oli käynnistänyt orpokodin perustamisen. Viipurin NNKY:n punaorpokoti valmistui keväällä 1919, ja sinne sijoitettiin 20 punaorpoa. Kaikkiaan 11 Suomen NNKY:n paikallisyhdistystä oli mukana punaorpojen avustustyössä. Punaorpojen avustaminen ja lastenkotien perustaminen sopi NNKY:n toimintamuotoihin, koska järjestöllä oli jo tällaisesta toiminnasta kokemusta. Aikaisemmin koteja oli perustettu sekä työväenluokan että sivistyneistön tyttärille. NNKY:n toimintamalleihin sopi armeliaisuus ja hyväntekeväisyys, jota osoitettiin hätäikärsiville lapsille.²⁸

Viipurin Diakonissalaitos oli tehnyt jo ennen sisällissotaa työtä kaupungin vähävaraisten perheiden lasten parissa ylläpitämällä lastentarhaa ja lastenseimeä. Vuonna 1919 laitoksen johtokunta laajensi työmaataan avaamalla lastenkodin punaorvoille. Diakonissalaitoksen lastenkoti nimettiin Elim-kodiksi, johon tuli alle 4-vuotiaille lapsille oma osasto pysyväksi kodiksi ja eri-ikäisille sairaille ja heikoille lapsille parantoliosasto. Diakonissalaitoksen vuosikertomuksesta ilmenee selkeästi syvä vakaumus ja toiminnan tavoitteet, joilla Viipurin ja lähiseudun punaorpoja lähdettiin pelastamaan. Näissä Viipurin Diakonissalaitoksen vuosikertomuksessa tiivistyy se pelastusajatus, joka kristillisillä järjestöillä oli punaorpojen avustustyössä:

Elim avattiin vavisten ja riemulla; vavisten kun tunnemme, miten suuri on edesvastuu noista kallisarvoisista ihmistaimista, jotka tarvitsevat niin paljon lämpöä ja joiden supussa oleviin sieluihin ympäristön vaikutus jättää katoamattoman jäljen, ja riemulla, kun Jumala antoi meille tilaisuuden valmistaa ”Elim” heteiköksi maailman erämaahan yksinjääneille.²⁹

27 Olen maininnut vain muutamia yhdistyksiä esimerkkeinä. Diakonissalaitokset myös muualla Suomessa olivat mukana hoitamassa orpoja.

28 Antikainen 2006, 107–111; Ks. myös Kaarninen 1986.

29 Huoltaja 1919.

Myös Helsingin diakonislaitoksen lukuisissa laitoksissa oli hoidettavan punaorpoja. Punaorpojen ansiosta itse asiassa monien näiden laitosten taloudellinen tilanne parani, kun laitokset saivat valtion apua, jos niissä oli hoidettavina sotaorpoja.³⁰

Lastenkotien ohella tarvittiin lastenkotien henkilöstöä. Kun punaorpojen kasvatukseen piti kiinnittää erityistä huomiota, asetti se myös laitosten henkilökunnalle suuria vaatimuksia. Orpojen huoltoa suunnitteleva komitea kiinnitti huomion, myös lastenkotien henkilöstön kolutukseen. Komitea otti yhteyden Suomen Kirkon Sisälähetysseuraan tiedustellen mahdollisuuksia saada Diakonissalaitoksesta orpokotien johtajattaria. Diakonissojen työkenttä oli tässä vaiheessa niin laaja, ettei heitä riittäisi uusien orpokotien palvelukseen. Tällöin ehdotti johtajatar Ruusu Heininen uuden laitoksen perustamista johtajatar-koulutusta varten Sortavalan laitosten yhteyteen. Suomen Sisälähetysseuran Sortavalan kasvattajaopisto aloitti toiminnan jo marraskuussa 1918. Johtajatar-koulutuksen aloittaminen sopi sisälähetysseuran työhön. Orpojen huoltaminen ja kasvattaminen kuului jo sinällään sisälähetysseuran tehtäviin. Sortavalan Kasvattajaopiston käyneet johtajattaret toteuttaisivat työssään lastenkodeissa niitä tavoitteita, joita punaorpojen kasvatukselle asetettaisiin. Heitä kasvatettaisiin kristillisessä hengessä ja rakkaudessa. Kasvattajaopiston opetusohjelman ja oppisisällöt olivat suunnitelleet johtajatar Ruusu Heinänen ja Otto Aarnisalo. Aarnisaloon tavoitteena oli kytkeä perustettava kasvattajaopisto seurakuntakoulujen opettajien valmistukseen. Hän arvioi, että sotaorpojen koteja varten ei johtajattaria tarvittaisi kuin noin kymmenen vuotta, ja koulu voisi saada uusia tehtäviä.³¹ Sotaorpojen huolto vaikutti merkittäväällä tavalla lastenhoidon institutionalisoitumiseen, kun sekä kunnat että järjestöt perustivat valtion tuella orpokoteja. Orpokoti perustettiin myös kasvattajaopiston yhteyteen johtajatar-koulutuksen harjoittelua varten.

Suuri osa nuorisoa kaltevilla pinnalla

Evankelis-luterilaisessa kirkossa lapset ja nuoret ovat olleet toiminnan kohteina erityisesti kirkon organisoimassa alkuopetuksessa. Kiertokoulua kävivät lapset, jotka eivät muualla voineet saada opetusta. 1880-luvulta lähtien oli pyhäkoulutyö eri puolella Suomea seurakunnissa yleistynyt. Kirkon alkuperäinen nuorisoon kohdistuva työmuoto oli rippikoulu, joka oli jokaisen nuoren tärkein hengellinen kasvattaja. Rippikoululla oli merkittävä asema siirtymäriittinä lapsuudesta aikuisten maailmaan. Pappisto pohti näiden perinteisten työmuotojen asemaa ja mahdollista uudistamista vuoden 1918 kokouksissaan.

Sisällissota sai kirkon työntekijät pohtimaan nuorison kasvatusta. Kuopion pappeinkokouksessa elokuussa 1918 käsiteltiin useassa esitelmässä sodan vaikutuksia kirkolliseen elämään sekä pohdittiin kirkon kasvatus- ja opetustehtävää.³² Lasten ja nuorten kasvatusta pohdittiin myös kahdeksannessa yleisessä kirkolliskokouksessa saman vuoden lokakuussa.³³ Monet käsitellyistä asioista olivat olleet keskustelunkohteina jo

30 *Kansanaho* 1967, 178–190.

31 Komiteamietintö 1919:11. Vuoden 1918 turvatonten lasten huoltokomitea. Helsinki 1919.

32 Ks. Pöytäkirja yleisessä, yksityisessä pappeinkokouksessa Kuopiossa 20–22 päivinä elokuuta 1918. Laatinut Kalle Kahiluoto: B. H. Päivänsalo: Sodan vaikutus kirkolliseen elämään: K. R. Kares, Kirkon lähimmät tehtävät.

33 Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kahdeksannen yleisen kirkolliskokouksen pöytäkirjat ja liitteet 1918.

paljon aikaisemmin. Kirkon järjestämä alkuopetus oli muutoksenalaisena ja liittyi koko Suomen koulujärjestelmän uudistamiseen. Samoin rippikoulusta ja nuorisotyöstä oli keskusteltu aikaisemmin kokouksissa. Tämä ilmeni monien puheenvuorojen itesyytyöksissä.³⁴

K. R. Kares³⁵ ehdotti esitelmässään yleisessä pappeinkokouksessa, että kirkon piti tarkastaa ja uudistaa työtään lasten ja nuorten parissa. Hän halusi panostaa kiertokoulussa ja pyhäkoulussa nuorisoon. Kareksen mukaan kansan kasvatuksessa oli jotain perustavanlaatuaista vikaa, kun 100 000 henkilöä oli liittynyt punakaartien tapaiseen joukkoon. Hän syytti kirkkoa kasvatuksellisista laiminlyönneistä, koska erityisesti maaseudulla alkuopetus oli ollut kirkon vastuulla. Samalla Kares syyllisti erityisesti kansakoulua ja nuorisoseuroja, jotka eivät olleet kiinnittäneet huomiota lasten ja nuorten omantunnon koulutukseen ja hengen sivistämiseen. Kirkko kokosi murrosiässä olevat nuoret rippikouluihin. Tarvittiin väsymätöntä ja kestävää pitkäaikaista kasvatustyötä ja kirkon oli mahdollista vaikuttaa omissa kouluissaan nousevaan sukupolveen.³⁶

Kansakoulu oli syrjäyttämässä kiertokoulun, mutta Kares puhui vahvasti kiertokoulujen puolesta. Hän halusi saada kiertokoulut eläviksi kansan kasvattajiksi. Lapset tulivat kiertokouluihin iässä, jolloin luotiin pohja kaikelle kasvatukselle. Seurakunnat eivät olleet luoneet elävää vaikutusta kirkon oman koulun kanssa. Kares katsoi, että kiertokouluun olisi tullut kiinnittää paljon enemmän huomiota. Sen sijaan viimeisten kymmenen vuoden aikana kiertokoulun kustannuksella oli kehitetty pyhäkoulua ja uutta nuorisotyötä.³⁷

Kares puhui seurakunnan perinteisten työmuotojen puolesta. Hän esitti pappeinkokoukselle kirkon kasvatustyön kokonaisvaltaista uudistamista, joka piti aloittaa rippikoulusta. Huolena oli, että rippikoulu oli jäämässä uuden nuorisotyön jalkoihin. Rippikouluja oli kritisoitu. Toisaalta niissä kiinnitettiin liikaa huomiota ulkolukuun ja pänttäämiseen. Toisaalta esimerkiksi oppikoulunuoriso saattoi korvata rippikoulun yksityisesti muutaman tunnin osallistumisella niin sanottuun raharippikouluun. Kares vaati rippikouluja seurakunnan kansanopistoiksi, joiden tavoitteena olisi nuorison hengellinen kasvatusta. Tätä tarkoitusta varten piti seurakunnan pappien koko voima rippikouluaiikana käyttää työhön rippikoulunuorison parissa. Ei riittänyt että nuorissa saatiin herätetyksi joitakin hengellisiä tunnelmia, nuorisoon piti saada todellista omaantuntoon vaikuttavaa tietoa pyhimmässä uskossa. Kokous asetti komitean pohtimaan rippikoulun sekä muiden seurakuntakoulujen työtä.³⁸

34 Esim. *Hannu Välimäki* on käsitellyt teoksessa Lauri Ingman suomalaisen uskontokasvatuksen ja koulun kehittäjänä perusteellisesti kirkollista uskontokasvatusta ja sen suhdetta koulujärjestelmään 1800-luvun loppupuolelta lähtien.

35 Kaarlo Rietrikki Kares (1873–1942) oli toiminut Keski-Savon kansanopiston johtaja vuosina 1897–1908 ja vuosina 1908–1918 Turun Lähetisyhdistyksen johtajana. Vuonna 1918 hän siirtyi 1918; Asikkalan kirkkoheräksi ja kuusi vuotta myöhemmin Lapuan kirkkoherraksi. Kansanedustaja useaan otteeseen sekä mukana kunnallisissa luottamustehtävissä sekä Turussa että Asikkalassa. Ks. *Sulamaa* 2004, 798–799.

36 Pöytäkirja yleisessä, yksityisessä pappeinkokouksessa Kuopiossa 20–22 päivinä elokuuta 1918: B. H. Päiväsalo: Sodan vaikutus kirkolliseen elämään: K. R. Kares, Kirkon lähimmät tehtävät.

37 Pöytäkirja yleisessä, yksityisessä pappeinkokouksessa Kuopiossa 20–22 päivinä elokuuta 1918: Kareksen esitelmä ss.: 31–37.

38 Pöytäkirja yleisessä, yksityisessä pappeinkokouksessa Kuopiossa 20–22 päivinä elokuuta 1918, 54–55

Rippikoulusta annettiin seurakunnille uudet ohjekirjeet, kun piispain kokous oli lokakuussa 1919 hyväksynyt uuden ohjesäännön. Siinä määriteltiin rippikouluun tulevien ikä, muut pääsyaatimukset, aineiden vähin tuntimäärä, ennätykset sekä yksityisten rippikoulujen ehdot. Rippikoulua suositeltiin pidettäväksi erikseen tytöille ja pojille, mutta tämä toteutui käytännössä vain harvoissa seurakunnissa.³⁹

Sisällissodan jälkeisinä vuosina nuoret kävivät edelleen rippikoulun. Piispa Gummerus kirjoitti: ”Tapa vaati rippikoulukäyntiä, että päästään ihmisten kirjoihin. Tosin tulee juuri joukko tavan vuoksi ja mukaan paljon aineksia, jotka tekevät rippikoulun pidon papille raskaaksi ja mieltä masentavaksi.” Seurakunnissa oli kuitenkin aina myös niitä, jotka eivät rippikouluun tulleet. Syynä oli yleensä huono lukutaito, huolimattomuus ja kulkurielämä. Nyt alkaa hiljalleen kasvaa sellaistenkin luku, jotka jäävät rippikoulusta pois kirkonvastaisen kiihotuksen vuoksi.” Papiston kertomusten mukaan rippikoulua käymättömiä yli 25-vuotiaita olivat lähinnä kiertelevää elämää viettävät, Amerikassa asuvat, lukutaidottomat sekä kristillisyyttä halveksivat.⁴⁰

Rippikoulunuorison käytöksestä myös valitettiin. Rippikoulussa täytyi uhrata liian paljon aikaa alkeisopetukseen. Samoin paheksuttiin ”nykyajan villiintymisen henkeä”, joka vaikutti erityisesti rippikouluiässä oleviin poikiin.⁴¹ Esimerkiksi piispa Jaakko Gummerus kirjoitti, että vanhemmilla ei ollut harrastusta lasten opettamiseen. Oppilaiden taidot ja harrastukset olivat huononemassa. Pojat olivat haluttomia oppimaan ja ”kurinpito ollut vaikeampaa kuin ennen. Syynä rippikoulunuorison levottomuuteen nähtiin kapina-ajassa. Vaikka punaisten ja valkoisten lapset istuivat pääsääntöisesti yhteisissä rippikouluissa sovussa, oli joillakin paikkakunnilla tapahtunut rippikoulunuorison kesken niin suuria välien selvittelyjä, että poliisi oli pyydytty apuun järjestyksen ylläpitämiseksi.⁴²

Tarvitaanko murrosikäkouluja?

Vuoden 1918 kokouksissa pohdittiin myös kahta muuta lapsiin ja nuoriin liittyvää kysymystä. Seurakunnissa oli koettu ongelmaksi väliaika, joka nuorille jäi kansakoulun ja rippikoulun väliin. Kansakoulu päättyi nuorten ollessa 13–14-vuotiaita ja rippikouluun mentiin 15-vuotiaina. Toinen paljon mielipiteitä herättänyt kysymys koski rippikoulunuorison ns. jälkihoitoa eli seurakunnallista nuorisotyötä. Keskeinen kysymys oli, miten olisi mahdollista pitää rippikoulun jo käyneet seurakunnan yhteydessä. Tämä työmuoto kokonaisuudessaan ja siinä sovelletut työmuodot jakoivat mielipiteitä papiston keskuudessa.

Kirkolliskokouksessa keskusteltiin myös niin sanotuista murrosikäkouluista. Ongelmaksi nähtiin kansakoulun ja rippikoulun väliin jäävä aika. Tähän elämänvaiheeseen ehdotettiin uudenlaisia murrosikäkouluja, joissa käytäisiin ennen rippikoulua yhden tai kahden vuoden ajan. Kysymys oli laaja, koska se liittyi paitsi koulujärjestelmän

³⁹ Wallinheimo 1923 1922, 135–141; Kiertokirje 14/2 1920 606.

⁴⁰ Gummerus 1922.

⁴¹ Kirkkolakivaliokunnan mietintö n:o 17. Suomen Evankelis-Luterilaisen kirkon kahdeksannen Yleisen Kirkolliskokouksen Pöytäkirjat 1918.

⁴² Gummerus 1922.

uudistamiseen myös koulujen uskonnonopetuksen sisältöön ja kansakoulujen jatko-opetuksen kehittämiseen. Kirkolliskokousedustajien tiedossa oli, että oppivelvollisuuslain säätäminen tulisi tapahtumaan muutaman vuoden kuluessa. Esimerkiksi kouluhallituksen ylijohtaja ja merkittävä kansakoululaitoksen kehittäjä Mikael Soininen piti tällaisia murrosikäkouluja tärkeinä ja myönsi, että 13–14-vuotiaat olivat yhteiskunnan huolenpitoa vaille. Soininen totesi: ”Huligaanikoulu on ainoa koulu, jossa suurin osa meidän nuorisoamme on ollut ja seuraukset olemme saaneet äskettäin kokea. Jos me tahdomme säästää kansamme vastaisista surullisista kokemuksista, niin meillä ei ole minun vakaumukseni mukaan mitään muuta neuvoa kuin vakavasti tarttua näiden ikäkausien henkiseen kasvatukseen”.⁴³ Myös Otto Aarnisalo puolusti näitä murrosikäkouluja ja esitteli oppisisältöjä ja koulun laajuutta. Aarnisalo halusi kirkon opetuksen piiriin erityisesti ne nuoret, jotka olivat ”huonokkyisiä ja huonotapaisia”, jotka olivat kiusana tavallisessa koulussa ja joutuivat sen keskeyttämään. Aarnisaloon mukaan oppivelvollisuuslain voiman tultuakin tämä vaikein aines voisi olla kirkollisen kasvatuksen ja armeliaisuus toiminnan kohteina. aarnisalo lausui: ”...jotka ovat sellaisena kiusana tavallisessa koulussa, että heidät sen takia täytyy jättää sieltä pois. Nämä ovat kaikkein vaarallisimmat ainekset yhteiskunnalle, niistä kun tavallisesti kasvaa se hylkyjoukko, jotka useimmiten saavat ensimmäisen alkuopetuksen vankilassa.”⁴⁴ Näitä kirkollisia jatkokouluja ja murrosikäkouluja myös vastustettiin. Pohdittiin, mistä oppilaita niihin tulisivat. Oppilaiden uskottiin tulevan ”isänmaan parhaista kodeista, joista tulisi kunnollisia kansalaisia ilman koulujakin”.⁴⁵

Älkää jättäkö konfirmoitua nuorisoa ilman jatkuvaa hoitoa ja vaalintaa

Nuorisotyö eli työ jo ripille päästetyn nuorison keskuudessa herätti paljon mielipiteiden vaihtoa papiston keskuudessa.⁴⁶ Rippikoulunuorison jälkihoito toteutettiin eri kaupungeissa eri tavoin eikä kaikissa kaupungeissa sellaista edes ollut. Kristillisen nuorisotyön muodoista käytiin jo 1900-luvun alussa paljon keskusteluja, kun pohdittiin mikä nuorisotyön suhde oli seurakuntaan ja toisaalta kristillisiin järjestöihin. Kotimaa oli tukenut jo 1910-luvun alussa nuorisotyötä, jota varten lehdessä ryhdyttiin jo vuoden 1913 alussa julkaisemaan kerran kuussa nuorten palstaa, jota toimitti aluksi Alpo Lumme.⁴⁷ Erityisesti nuorkirkollisuudella oli ollut tärkeä rooli nuorisotyön käynnistymisessä. Nuorkirkolliset halusivat edistää kansankirkkoajatusta ja seurakuntatietoisuutta. Maallikot oli saatava kirkon toimintaan antamalla heidän osallistua kirkossa tehtävään työhön. Nuorkirkolliset pyrkivät luomaan ja kehittämään uusia toimintamuotoja, joiden avulla voitiin lujittaa kristillistä rintamaa ja taistella maallistumista, moraalien heikkenemistä ja yleensäkin kansan vieraantumista kirkosta ja seurakun-

43 Suomen Evankelis-Luterilaisen kirkon kahdeksannen Yleisen Kirkolliskokouksen Pöytäkirjat, 819–820.

44 Suomen Evankelis-Luterilaisen kirkon kahdeksannen Yleisen Kirkolliskokouksen Pöytäkirjat, 819–820.

45 Suomen Evankelis-Luterilaisen kirkon kahdeksannen Yleisen Kirkolliskokouksen Pöytäkirjat, 832; Kirkkolaki-valiokunnan mietintö 17.

46 *Wallinheimo* 1923 1924.

47 *Ruuth* 1949, 135.

nasta.⁴⁸ Antti J. Pietilän mukaan seurakuntien nuorisotyön kohderyhmänä voisivat olla kaikki alle 30-vuotiaat, jotka olivat olleet mukana työväenliikkeessä. Tämä nuorison osa oli Pietilän mukaan saanut kaikki henkiset virikkeensä sosialistisista nuoriso- ja työväenyhdistyksistä, kokouksista, sanomalehdistä ja kirjallisuudesta. Pietilä nosti esiin seurakuntien nuorisotyön merkityksen, kun sen tavoitteena oli pitää nuoret seurakunnan yhteydessä. Pietilän mukaan kirkon nuorisotyö olisi yksi keino pelastaa lapset ja nuoret:” Ylioppilas- ja muu opiskeleva nuoriso, liikeapulaiset, tehtaalais- ja maanviljelynuoriso, kaikki ne ovat meidän aikanamme samassa vaarassa eksyä pois isien uskosta, jollei kristittyjen yhteys tule kotien avuksi heidän säilyttämisekseen siinä.”⁴⁹ Kristillisessä nuorisotyössä ei saanut kuitenkaan tulla päätarkoitukseksi urheilu-, opiskelu- ja seurustelutarpeen tyydyttäminen. Pääpaino piti olla kristillisissä elämänarvoissa ja Jumalan sanassa.⁵⁰

Papit suhtautuivat eri tavoin nuorisotyöhön. Osa teologeista ei pitänyt nuorisotyön liittämistä seurakuntien työmuodoksi tarpeellisena, vaan katsottiin, että yhteistyö kristillisten järjestöjen kanssa riitti. Jotkut seurakunnat olivat tehneet työtä nuorten parissa jo 1900-luvun alussa. Helsingissä oli pastori A. W. Kuusisto organisoinut omille rippilapsilleen vuodesta 1904 alkaen Rippikoululaisten Toveruusliittoja. Nuoria varten oli toiminnassa raamattupiirejä, ompeluseuroja ja laulukuoroja. Samoin Turussa toimi poikakerhoja ja poikalähetys. Oulun seudun pappeinkokous palkkasi vuoden 1915 Kemin, Oulun ja Raahen rovastikunnille yhteisen papin yksinomaan seurakunnallista nuorisotyötä varten.⁵¹ Vaikka nuorisotyöllä Sörnäisissä oli pitkät juuret, nuorisotyö vakiintui sisällissodan jälkeen, kun kirkkoherra K. V. Hurmerinta vuonna 1919 antoi yhdelle seurakunnan papista nuorisotyön kehittämisen erityistehtäväksi. Nuorille ryhdyttiin järjestämään ompeluseuroja, tyttö- ja poikakerhoja, lukupiirejä, retkeilyä, orkesterit jne.⁵² Myös seurakunnissa eri puolella Suomea muodostettiin nuorisopiirejä, jotka kokosivat rippikoulunkäyneitä raamatunlukupiireihin, rukous- ja keskustelukokouksiin sekä kristilliseen ompeluseuratyöhön.

Uusissa rippikoulua koskevissa ohjeissa muistutettiin:” Älkää jättäkö konfirmoitua nuorisoa ilman jatkuvaa hoitoa ja vaalintaa.”⁵³ Monet seurakuntien työntekijät pitivät nuorisotyötä tärkeää, mutta he joutuivat toteamaan, että nuoret eivät tahdo tulla kokouksiin. Nuorilla oli kiire maallisiin huveihin. Käytännössä 1920-luvulle asti kristilliset järjestöt vastasivat pääosin kristillisestä nuorisotyöstä. Tampereella seurakunnan järjestämä nuorisotyö käynnistyi K. H. Seppälän aloitteesta 1930-luvun alussa. Tätä ennen kristilliset järjestöt NMKY ja partio olivat koonneet nuoria tilaisuuksiin sekä Ahjolan settlementti oli organisoinut poikakerhotyötä Pispalassa.

48 Nieminen 1995, 40–45.

49 Pietilä 1918 b, 119.

50 Pietilä 1918 b, 119.

51 Nieminen 1995, 8–39.

52 Hurmerinta 1932, 34–35, 73–81. Sörnäisissä toimintaa nuorten parissa oli ollut jo 1900-luvun alusta lähtien yhteistyössä kristillisten yhdistysten kanssa.

53 Wallinheimo 1923 1924.

Taistelu nuorten sieluista?

Evankelis-luterilaisen kirkon toiminta lasten ja nuorten parissa tapahtui sisällissodan jälkeen eri tasoilla ja eri kanavien kautta. Mielenpitoita esitettiin ja keskusteluja käytiin, mutta seurakunnat eivät aktiivisesti luoneet mitään omaa avustuskäytäntöä. Sen sijaan puhuttiin paljon lasten ja nuorten kristillisestä kasvatuksesta. Poikkeuksiakin toimintalinjoissa oli. Esimerkiksi Sörnäisissä K. V. Hurmerinta otti osaa orpojen avustustyöhön sekä organisoimassa toimintaa omassa seurakunnassa, yhdistyksissä ja koko kaupungissa. Työmuodot riippuivat seurakunnan kirkkoherran ja muiden pappien asenteista. Paikallinen seurakunta, kristilliset yhdistykset ja naisyhdistykset muodostivat verkoston, jonka puitteissa avustuksia organisoitiin. Yhdistykset ja järjestöt keräsivät varoja, perustivat ruokaloita, lastenseimiä ja lastenkoteja. Yksi tällainen oli Tampereen Kaupunkilähetys, jolla oli lastenkoti, lasten seimi ja se jakoi myös vuosina 1918–1919 päivittäin kahdessa jakelupisteessä lämmintä ruokaa köyhille lapsille.⁵⁴ Työ punavankien keskuudessa herätti enemmän huomiota ja mielenpitoita.

Kirkon huoli lapsista ja nuorista sai aikaan keskusteluja erityisesti rippikoulusta ja nuorisotyöstä. Sodan seurauksena ei käynnistetty varsinaisesti uusia työmuotoja, mutta pyhäkoulua, rippikoulua ja nuorisotyötä haluttiin vahvistaa ja uudistaa. Sota muutti henkistä ilmapiiriä ja joidenkin suhtautumista. On liian voimakasta sanoa, että sisällissota olisi muuttanut ja saanut aikaan uusia toimintamuotoja seurakuntatyössä, mutta se sai aikaan huomion kiinnittymisen lapsiin ja nuoriin. Nuorisotyö laajeni seurakunnissa vuoden 1918 jälkeen seurakunnissa, vaikka se vielä 1920-luvulla oli pääsääntöisesti kristillisten järjestöjen tehtävänä.⁵⁵

Se mikä merkitys lapsi- ja nuorisotyölle itsenäistyneessä Suomessa annettiin, ja miten tärkeää oli pelastaa lapset, ilmenee hyvin Suomen Pyhäkouluyhdistyksen puheenjohtajan professori Lauri Ingman puheesta Suomen Pyhäkouluyhdistyksen kokouksessa kesällä 1919: ”Pyhäkoulutyön lähtökohta oli usko. Usko tuo mukanaan myös tehtäviä tässä maailmassa. Vapauden ja itsenäisyyden saavuttanutta isänmaatamme uhkaavat monet vaarat, jotka voivat viedä sisäiseen perikatoon. Vain voimakas usko ja hengellinen elämä voivat estää turmiovaltojen leviämisen.” Tuomiorovasti A. W. Kuusisto alusti vuoden 1922 kirkkopäivillä seurakunnan suhteesta nuorisoon. Hän totesi puheensa lopuksi, että Suomessa käytiin taistelua nuorten sieluista. Nuoriso, joka kuului jumalalle, tuotti suurimman siunauksen kodeille, kirkolle, kansalle ja isänmaalle. Hän kehotti kutsumaan mukaan nuoria seurakuntien erilaisiin työmuotoihin.⁵⁶

Kun valtio, monet kristilliset yhdistykset, naisyhdistykset, erilaiset seurakunnat avustivat ja kasvattivat lapsi ja nuoria oli kysymys myös kansan eheyttämisestä. Vuoden 1924 kirkkopäivillä pastori A. E. Jokipii pohti kirkon työtä yhteiskunnan eheyttämiseksi. Hän totesi, että yhteiskuntaa eheyttävänkin työn piti tapahtua sanan ja sakramenttien kautta tapahtuvassa sielun hoidossa. Yhtenä tärkeänä kohderyhmä ja työmuotona myös yh-

54 *Seppälä* 1958, 89–94.

55 *Kansanaho* 1988.

56 *Elävä kirkko* 1922, 56.

teiskuntaa eheyttävässä työssään Jokipii piti nuorisoa ja nuorisotyön kehittämistä seurakunnalliselta pohjalta.⁵⁷

1920-luvulla monet järjestöt kristillisten järjestöjen ohella alkoivat kilpaila lapsista ja nuorista. 1920-luvun alussa perustettiin kaksi valtakunnallista lastensuojelujärjestöä, Kenraali Mannerheimin lastensuojeluliitto ja Koteja Kodittomille lapsille r. y. Toisen keulakuvana ja perustaja oli kenraali Mannerheim ja toisen rouva Ester Ståhlberg. Piispa Jaakko Gummerus otti myös osaa lastensuojelutyöhön toimimalla Mannerheimin lastensuojeluliiton johtolimissä, liitoneuvoston puheenjohtajana 1920-luvun alussa. Nuorisoa varten Lotta Svärd yhdistys ja Suojeluskunnat perustivat nuoriso-osastoja ja työväenjärjestöt pyrkivät vetämään nuoria omiin yhdistyksiinsä.

Sisällissodan jälkeen luterilainen kirkko korosti virallisenä linjana ja käytäntönään sananjulistusta ja evankelioimistystä, kun oli kysymys sodan tuhojen jälkihoidosta. Kirkon piti tietoisesti hoitaa kansansielua ja kirkon nuorisotyön tehtävänä oli hoitaa nuorten sieluja. Kirkolla oli julistustehtävä ja tehtävä toimia yhteiskunnan omanatuntona. Yhteiskunnallisia ristiriitoja eri yhteiskuntaluokkien välistä kuilua tuli tarkastella evankeliumin hengen ja pelastussanomien kautta. Kirkon piti nähdä vaivaa sieluista.

Miten punaorpojen ja laajemmin koko työläisnuorison kasvatuksessa onnistuttiin, kun siitä niin paljon huolta kannettiin ja kirjoitettiin. Onnistuiko tämän lasten ja nuorten pelastusoperaatio? Martta Salmela-Järvinen vastasi kysymykseen omalla tavallaan, kun hän muistelmateoksessaan muistutti punaisten äitien kasvattaneen ne pojat, jotka vuosina 1939–1944 lähtivät sotaan isänmaansa puolesta.

Entä millaista vastakaikua sai kirkon sananjulistus- ja evankelioimistyö punaleskien ja punaorpojen keskuudessa. Tamperelaisten punaorpojen elämänvaiheita tutkittaessa ilmeni, että punaorvot erosivat evankelisluterilaisesta seurakunnasta vilkkaasti. Heti vuonna 1923 muutama tamperelainen punaleski luopui seurakunnan jäsenyydestä ja liittyi siviilirekisteriin. Tällöin Tampereella erosi ev.-lut. seurakunnasta yhteensä 778 henkilöä. Vuonna 1950 tamperelaisista kuului siviilirekisteriin 7,5 prosenttia ja tamperelaisista punaorvoista siviilirekisteriin oli tällöin siirtynyt lähes 20 prosenttia. Miehet jättivät seurakunnan naisia useammin. Miespuolisten punaorpojen joukosta yli neljäsosa kuului siviilirekisteriin vuonna 1950. Uskonnonvapauslaki antoi mahdollisuuden 18 vuotta täyttäneille luopua seurakunnan jäsenyydestä, ja siviilirekisteriin siirtyneistä punaorvoista puolet teki sen 25 ikävuoteen mennessä.

Seurakunnasta eroamisen syytä on vaikea yksiselitteisesti määritellä ja löytää yhtä sellistä tekijää. Seurakunnasta erotessa on yleensä tiedusteltu syytä, ja syy on merkitty seurakunnasta eronneiden luetteloihin. Useat henkilöt ovat kuitenkin jättäneet syyn kertomatta, tai syyksi on ilmoitettu esimerkiksi ”ei osaa sanoa”, verot tai sulhanen kuuluu siviilirekisteriin. Tamperelaisten punaorpojen seurakunnasta eroamisesta voidaan kuitenkin löytää piirteitä, jotka osoittavat vuoden 1918 vaikutuksen. Vuosina 1903–1910 syntyneet jättivät luterilaisen kirkon selvästi useammin kuin nuorimmat ikäryhmät. 1900-luvun alussa syntyneet olivat kokeneet sodan ja sen jälkiselvittelyt eri tavalla kuin nuoremmat 1920-luvulla lapsuutta eläneet. 1910-luvun lopulla syntyneet eivät ehkä muistaneet isästä mitään. Sen sijaan vanhemmat ikäryhmät olivat kokeneet isän kuoleman, he olivat eläneet epä tietoisuudessa ja pelossa sekä jopa nähneet vankileirien

57 *Tulkoon sinun valtakuntasi* 1924, 60–66.

kurjuuden. Ehkä he tiesivät myös kirkon ja papiston roolin kevään ja kesän 1918 kriisissä.⁵⁸ Seurakunnasta eroaminen oli kannanotto. Tamperelainen punaorpo Arvi Laakso muisteli 1970-luvulla isänsä kuolemaa. Arvi oli itsekin 15-vuotiaana osallistunut punakaartin toimintaan ja joutunut vankileireille:

Isä joutui vangiksi Tampereen valtauksen alkuvaiheessa. Tammelan alue joutui ensin valkoisten haltuun. Meni useampi päivä ennen kuin tiedettiin, mihin isä oli joutunut. Sitten tuli tieto, että hän on Raahessa. Häntä ei ammuttu, hän kuoli nälkähööhön. Yksi tuttava oli ollut vieressä kun isä kuoli. Isä ei ollut uskonnollinen, mutta ennen kuolemaansa hän oli pyytänyt vierustoveriaan lukemaan virrestä *valittaa täytyy ja surra suuresti, kun vääritys vallan ottaa ja pahuus kasvaapi*. Tämä oli virsi, jota ei hyväksytty laulettavaksi. Papit eivät hyväksyneet tätä virttä.

Avustustyöntekijöiden ja sijaiskoteja tarjoavien pohjalaisten oli helppo antaa anteeksi lapsille vuonna 1918, mutta ehkä lapset eivät voineet antaa isän ja koko perheen kärsimyksiä.

58 Kaarninen 1985, 75–79.